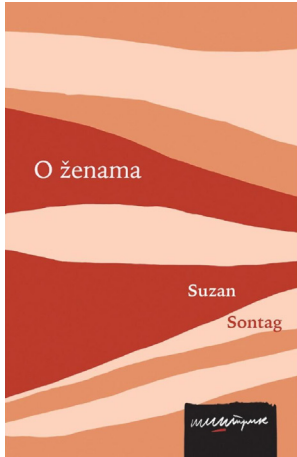

Зорана Симић

(О) ЖЕНАМА

(Сузан Сонтаг: *О женама*, превела с енглеског Нада Донати, Штрик, Београд, 2025)

Сусрет с текстовима Сузан Сонтаг читаоца најдубље суочава са сопственом (ауторском и интелектуалном) минорношћу. Мало је рећи да су њено знање, образовање, компетенције, интересовања, вештина аргументације – импресивни. Утолико је свако ново издање њених текстова ма које врсте – догађај чији се значај не може преценити и који одговарајућу културу чини и богатством и ведријом. Благовремено објављивање текстова обухваћених насловом *О женама*, иницијално обједињених 2023. године (прир. Дејвид Риф), у преводу Наде Донати и издању релативно младе и све профилисаније куће „Штрик”, управо је такав један догађај.

Уколико није употпуњено познавањем остатка опуса Сузан Сонтаг, читање тог издања остаје ускраћено за бројне димензије. Таланат и осебујност ауторке не долазе до изражаја у пуној мери. Могла би се бранити хипотеза да је њена ерудиција знатно израженија, примера ради, у првој књизи *Прошв иншеријрејације* (1966), која већ дуго, с пуним правом, има статус есејистичког класика, него у постхумно објављеној *О женама*. У потоњој се налазе текстови „Двоструки аршини старења” из 1972, „Трећи свет жена” из 1973, „Лепота жене: Понижење или моћ?” из 1975, „Лепота: шта је следеће?” из исте године, резонантан есеј „Фасцинантни фашизам” из 1974, потом „Феминизам и фашизам: полемика између Адријен Рич и Сузан Сонтаг” из наредне, 1975. године, као и, напоследку, „Интервју за часопис *Салмајунди*” из исте године. Реч је о текстовима (есејима, полемици, интервјуима) који су изворно објављени у разним часописима, да би неки од њих накнадно били уврштени у издања одабраних есеја Сузан Сонтаг, а између осталог и у књигу о којој је овде реч. Имамо ли у виду, на пример, начин на који Сонтаг (врло утицајно) пише о фотографији, лакше ћемо уочити и предности и – условно речено – недостатке тог издања. С једне стране, рекло би се да је фотографија била њена дубља опсесија. Утолико Сонтаг из књиге *О женама* није најблиставија Сонтаг. С друге стране, у сваком случају сусрећемо се са сувереном ауторском фигуром, оригиналне мисли и ставова, изражених смело и с лакоћом. Пишући о женама и феминизму, ауторка, као и кад пише о фотографији и другим уметничким, културним, друштвеним и интелектуалним феноменима, не ставља нагласак на оно већ познато и/или очекивано, него се луцидно и храбро препушта сопственом, идиосинкратичном суочавању с одабраном тематиком, стварајући властити (ауторски) језик и (активистички) став. Издање *О женама* свакако меморише неке од њених кључних квалитета: невероватно лежерно и убедљиво

посезање за примерима, повезивање наизглед диспаратних појава, упућеност у различите аспекте привилеговане теме и могућности њеног рачвања, (пре)осмишљавања. Међутим, Сонтаг се, треба приметити, углавном не ослања експлицитно на друге аутор(к)е и феминисткиње. То се може учинити као слаба тачка њеног поступка, тим пре што практиковање феминизма најчешће подразумева висок степен колаборативности и што транспарентније ослањање на претходнице или савременице. Ипак, ауторка такве снаге и самосвојности каква је Сузан Сонтаг себи може да допусти и овакав (есејистички) поступак а да у крајњој инстанци не изгуби на уверљивости и сугестивности.

Сонтаг је сама о себи говорила као о феминисткињи, што сазнајемо и из овог избора есеја. И заиста, овде се она непосредно суочава с патријархатом у његовим протејским појавностима, одважно сецира јавно мњење, затим (родно условљене) предрасуде, конвенције, декоруме, не повлађујући општим местима, не тактизирајући са (читалачким) очекивањима. Пишући о старости – о којој је, између осталог, исцрпно писала и Симон де Бовоар – она указује на двоструке стандарде с којима се сусрећу мушкарци и жене, деконструишући наметнуте и арбитрарне моделе женствености који осујећују достојанствени развој жена („Женственост’ се поистовећује с некомпетентношћу, беспомоћношћу, пасивношћу, неконкурентношћу, љубазношћу. Ови квалитети не расту с годинама”). Исто тако, ова ауторка узима у обзир и политике сексуалности које се укрштају с *полицејским стандардима*. „За већину жена старење је понижавајући процес постепене сексуалне дисквалификације. [...] Правила овог друштва окрутна су према женама. Одгајане да никада потпуно не одрасту, жене се сматрају прегаженим временом раније од мушкараца.” Такође, попут многих других феминисткиња, Сонтаг бритко антиципира, примера ради, Џудит Батлер и њену резонантну теорију о родној перформативности, кад тврди да „бити жена значи бити глумица. Женственост је својеврсно позориште, с одговарајућим костимима, декором, осветљењем и стилизованим покретима”. Она говори и о телесности, о „одвратности коју ова култура изражава према женском телу” уколико није младо и „савршено”. Проказујући општеважеће полне/родне политике као контингентне, Сонтаг тврди да „правила укуса намећу структуре моћи. Одбојност према старењу код жена представља оштрицу читавог низа репресивних структура (често маскираних у галантност), које жене држе на њиховом месту”. Другим речима, „двоструки аршини старења представљају жене као имовину, као објекте чија вредност с временом убрзано опада”. И ова ауторка се томе отворено супротставља.

У више него проницљивом и инспиративном тексту/интервјуу „Трећи свет жена”, можда и кључном за разумевање њених феминистичких позиција, Сонтаг чини експлицитан одмак од социјалистичког и марксистичког феминизма, односно уверења да се класним питањем нужно решава и оно „женско”. Ова интелектуалка стоји на позицијама радикалног феминизма кад, у више наврата, тврди да полно угњетавање претходи свим облицима дискриминације, тј. најпре да „оно што се некад називало ’женско питање’ постоји, и то независно од питања која обично постављају политички радикали”, а потом и да „тлачење жена представља најосновнији облик репресије у организованим друштвима”, уједно и „најстарији” и „најпримитивнији облик хијерархије”, те да је еманципација жена предуслов свих других.

Сонтаг се приближава и анархистичким идејама кад установљује да „женски покрет мора да доведе до критичног напада на саму природу државе – хиљадугодишња тиранија патријархалне владавине је скроман модел посебно модерне тираније фашистичке државе”. У том кораку, она се директно ослања на једну важну претходницу: „Вирџинија Вулф је била потпуно у праву када је крајем тридесетих година двадесетог века, у изванредној студији под називом *Три њвинеје*, тврдила да је борба за еманципацију жена у суштини борба против фашизма.” Испотиха, мисао Сузан Сонтаг у дослуху је с Вирџинијом Вулф – и бројним другим феминисткињама – и онда кад ауторка тврди да је економска еманципација нужан предуслов ослобађања жене и превладавања њене зависности од мушкарца (увек треба додати – не и довољан). Значајан је, такође, и њен став да разумевање женског угњетавања омогућава дубље поимање природе империјализма, и обратно.

Радикализам Сузан Сонтаг нарочито долази до изражаја у њеном поимању (односа) моћи. Тако она отворено и оштро напада „клише да ће онда када жене буду ослобођене бити ослобођени и мушкарци”. „Доминација мушкараца над женама иде у корист искључиво мушкарцима: ослобођење жене биће на рачун мушких привилегија.” Односно, „реч је о моћи. Жене се не могу ослободити без редуковане моћи мушкараца”. Она се залаже за дубинску трансформацију самих механизма моћи. Потенцијално решење проналази у женској аутономији, али и солидарности: „[Ж]ене морају да промене саме себе; морају да мењају једна другу, не марећи како ће то утицати на мушкарце.” И даље, „жене треба да раде на искорењивању свих стереотипа у вези с полом, како позитивних тако и негативних”.

Исто тако, Сонтаг сматра да и поглед на сексуалност треба суштински и радикално изменити, будући да су постојеће, преовлађујуће политике сексуалности, баш као и односи моћи, инхерентно сексистичке. „Без промене самих норми сексуалности, ослобођење жена бесмислен је циљ. Секс као такав није ослобађајући за жене. Ни више секса.” Међутим, особеност њених позиција огледа се, између осталог, и у томе што ова ауторка чини имплицитан одмак од проминентнијих струја радикалног феминизма (нпр. такозваних културалних феминисткиња) и кад оспорава значај принципа полне разлике, сматрајући да „циљ борбе не би требало да буде заштита разлика између два пола, већ њихово подривање”. Попут многих феминисткиња различитих усмерења – либералног, радикалног, марксистичког и др. – Сонтаг се пак критички осврће на институцију нуклеарне породице, децидно тврдећи да је „граматика породичног живота (као и сам његов језик) најјача и најтврдокорнија тврђава сексистичких претпоставки”. Односно, „савремена 'нуклеарна' породица је психолошка и морална катастрофа. Она је тамница репресије засноване на полу, игралиште за недоследност лабавог морала, музеј посесивности, фабрика за производњу кривике и школа себичности”. Међутим, њено деконструисање није нимало једноставан процес. Оно подразумева дестабилизацију самог појма ауторитета, „који је сам по себи заснован на власничким односима”. За ту дестабилизацију пледирају и друге феминисткиње, као и за потенцијално решење које и Сонтаг најпре проналази у укидању опозиције јавности и приватности, „дома” и „света”, у циљу изградње праведнијег поретка.

У есеју „Фасцинантни фашизам”, у ком развија важну идеју о „еротизацији фашизма”, сматрајући да „између садомазохизма и фашизма постоји природна веза”, Сузан Сонтаг изражава забринутост поводом релативизације наслеђа Лени Рифенштал: „[А]ктуелна денацификација Рифенштал и њена рехабилитација као непоколебљиве свештенице лепоте [...] не иду у прилог нашој оштроумности и способности да у нашој средини демаскирамо фашистичке тежње.” Њено узгредно запажање о томе да је делимични разлог ове појаве чињеница да је Рифенштал жена – изазвало је пажњу и полемичку реакцију Адријен Рич. Америчкој песникињи је било важно да истакне како су управо феминисткиње те које сеprotиве овом ревизионистичком процесу. „Феминистички покрет је”, према њој, „одувек био пасионирано антихијерархијски, антиауторитаран. Феминисткиње су такође оправдано опрезне и критичне према женама које су ‘успеле’ у патријархату (а нацистичка Немачка је била патријархат у свом најчистијем, најелементарнијем облику).” Сонтаг је у одговору изнова посегла за Вирџинијом Вулф, дистанцирајући се донекле од радикалнофеминистичке позиције својствене А. Рич, закључујући да јој није блиска она струја феминизма која „промовише горку и опасну антитезу памети (интелектуалне вежбе) и емоција (‘проживљене стварности’), али не одричући се напоследку властитог феминистичког става.

Тај став Сонтаг доследно негује и у последњем тексту (интервјуу) заступљеном у издању *О женама*, где се осврће и на бројне друге своје опсесивне теме, попут односа садржине и форме у уметничком делу или кемпа. „Волела бих да армије жена и мушкараца укажу на свеprisутност сексистичких стереотипа у језику, понашањима и представама у нашем друштву. Ако је то оно што подразумевате под феминистичком критиком, онда кад год да се практикује – и колико год била груба – она увек има неку вредност.” Ипак, она наглашава: „Не волим партијске линије. Оне стварају интелектуалну монотонију и лошу прозу.” Кад запажа како „најинтересантније идеје су увек јерес”, те да „одбрана цивилизације подразумева одбрану интелигенције која није ауторитарна”, Сонтаг испотиха описује и сопствени – како запажа и Рич, *бриљантан* – есејистички поступак. Он је у овом најновијем издању њених текстова (на српском језику) проткан бројним оснажујућим порукама упућеним женама. Било да се залаже за валидацију женског беса односно креативности, исправно уочавајући да је једно неодвојиво од другог, било да говори о томе како „лепоту треба ослободити од жена – и за њих”, било да опомиње како жене треба да науче да разговарају једна с другом, а да „добри односи с мушкарцима не би смели да буду купљени по цену издаје сопствених сестара”, Сузан Сонтаг испишује особен омаж још увек актуелном „женском питању”, посвету женама и, не мање важно, апел упућен женама. „Жене треба да дозволе својим лицима да покажу живот које су проживеле. Жене треба да говоре истину.” Књига *О женама* драгоцен је доказ говорења истине једне жене (о) женама.